

શરદિની

જનાદેન પ્રભાસ્કર

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગજરાતી કાંપીરાક્ષિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૩૫૯ ચર્માક

પુસ્તકનું નામ શિરદિની

વિષય ' ૬ - : ૪

શ ર દિ ની

લેખક,
જનાર્દન ન્હાનાલાલ પ્રભાસ્કર

પ્રસ્તાવના-લેખક,
શ્રીમતી સૌ. લીલાવતી મુનશી

દશ આના

પ્રકાશક :
જનાઈન નહા. પ્રભાસ્કર
ઉંઠાચ: ખીલીમોરા થધને

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૩૫૧

પ્રથમાવૃત્તિ
પ્રત-૫૦૦

મુદ્રક: મુદ્રણસ્થાન :
કેશવ હ. શેઠ
શ્રી ખડાયતા મુદ્રણકલા મન્દિર,
ચાર રસ્તા-અમદાવાદ

કેલિલકંઠી ગુજરાતણેને

હવે પછી છપાશે

મંદાકિની : (પંડિત જગન્નાથરાયની
ગંગાલહરીનું સમપ્લોકી
ભાષાંતર)

પ્રજ્ઞયિની : (નવો ગીતસંગ્રહ)

કથાંજલિ : (લેખકજીવનની
નવલિકાઓ)

પ્રસ્તાવના

ગુજરાતમાં હમણાં રાસયુગનાં ફરીથી મંડાણ થાય છે, એ કથનમાં જેટલી વાસ્તવિકતા છે તેટલી જ આશાજનકતા છે.

એક કાળ એવા હતો કે જ્યારે રાસો શેરીએ શેરીએ ગવાતા અને રાસના રસિકજન દૂરદૂરથી તે નિરખવાને ટોળે વળીને આવતા. સ્ત્રીઓના જીવનમાં આનંદ અને મસ્તીને ક્યાંયે અવકાશ હોય તો તે રાસોત્સવ વખતે હતો. બાકી તો જન્મ, પરણે તે મરણ અને સંસારની અનેક બડલાંગોમાં તેમના દિવસ પુરા થતા. તેમાં નવીનતાનો, ફેરફારનો, ઉજ્જ્વલતાનો, પ્રગતિનો ક્યાંએ અવકાશ નહોતો; ને તેથી આમ દયાયલી સ્ત્રીજીવનની ઉર્મિઓ રાસ સમયે સંપૂર્ણ બળથી ઉભરાઈ આવતી અને ગાનારીઓ રાત્રિના આરંભથી તે ઉપાના આગમન સુધી એકમરખા ઉત્સાહથી રાસના સૂરથી પુરની શેરીઓ ગળવી મુકતી.

પણુ તે વખતના રાસો અત્યારની દૃષ્ટિએ તો સાદા ગણાય. 'મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યાં, મહાકાળી મા, ' 'તમે અન્નણ્યા અમે નળીએ રે, ' 'ગાડી આવી ગુજરાત, અગન કેરી ગાડી રે આવી, ' 'પિતળ લોટા જળે ભર્યા રે, ' 'ગડો ચતુર પેલો ટોપીવાળો, ' 'મહારાવનું માફળીયું,' એવાં એવાં તે બધાં તે વખતનાં ગીતો. એમાં અટપટા સૂરો નહીં કે નહીં જાણ કામળ છતાં ચમકદાર શબ્દોની જમાવટ. પણ એક વાત જે આજની સ્ત્રીઓમાં નથી તે તે વખતે હતી, અને તે પડછન્દા પાંડે એવા સશક્ત ઘાંટો અને આખી રાત ફરતાં યે થાકે નહીં એવું શરીર.

તે પછી જરા સુધરેલા ગરબાનો કાળ આવ્યો. તેમાં પતિસેવાનો ઉપદેશ અને સાસુસસરાની સેવા કરવાનો આગ્રહ, નણંદ, દેરાણી, જેઠાણીનો વિનય રાખવો અને પરપુરુષની સામે દૃષ્ટિ ન માંડતાં નીચી નજરે ચાલવું એ વિષે ખાસ ભાર દઈને શીખામણુ ને થોડા નાટકી સૂર એ બધાંની મેળવણીથી એ ગરબા રચાતા ને તે કાળની સુધરેલી ગણાતી સ્ત્રીઓ તેને સુધારાના ચિન્હ તરીકે હાંસભેર ગાતી.

પણુ તે વખતે સ્ત્રીઓમાં એવો પણ એક વર્ગ થવા માંડ્યો કે જેમને ગંગા ગાવા એ હલકું કામ લાગવા માંડ્યું, ને તેથી ગાવાના સ્વાભાવિક કાર્યમાંએ શરમ અને સંકાય પેડાં. આ વર્ગની સ્ત્રીઓને ન એક ગરબો ગાતાં આવડે કે ન ગવડાવતાં આવડે. લક્ષ્મીનાં ગીત પણ સ્ત્રીઓ મહાપરાણે ગાય અને આમ સ્ત્રીજીવનમાં ઉદ્ધાસનો એકમાત્ર અવસર અણુસમન્વયે સ્ત્રીઓએ ત્યજવા માંડ્યો.

પણુ સુભાગ્યે આ દશા જાણી લાંબો વખત નહીં ચાલી. ને તે ન ચાલવાનું કારણુ નવાયુગની સ્ત્રીઓને રુચે એવા નવા પ્રકારના રાસો રચાવા માંડ્યા એ હતું. રા. નાનાલાલ કવિને, મારા ધારવા પ્રમાણે એવા રાસો રચવાનું માન પ્રથમ ઘટે છે, પણ એ ક્ષેત્રમાં

એ માત્ર એકલા જ નથી રહ્યા. રા. ખુબરદાર, સ્વ. કવિ ખોટાદકર, રા. કેશવ હ. શેઠ, રા. જનાર્દન પ્રભાસ્કર વિગેરેના રાસો પણ ખુબ જ લોકપ્રિય થયેલા છે, અને આજની સ્ત્રીઓમાં હાંસભેર ગવાય છે.

આ રાસો લોકપ્રિય થવાનું મુખ્ય કારણ એ કે જનસમાજમાં જાગેલી સંસ્કારિતાની ભુખને એ રાસોએ કેટલેક અંશે સંતોષવા માંડી. મુળ અર્થ બદલાઇ જઈ નિર્ચક બની ગયેલાં જોડકણાંને બદલે અર્થવાહી, સુરમ્ય શબ્દોવાળી પદાવલિઓ, એક જ પ્રકારના રાગોને બદલે લિન્ન લિન્ન રુચિને પોષે એવા નવનવા ઢાળ અને તે ઉપરાંત અત્યાર સુધી અવ્યક્ત રહેલી સ્ત્રીજીવનની ઉર્મિઓનું તેમાં અધુરું છતાં સફળ આલેખન: એ બધાં નવા રાસોની લોકપ્રિયતાનાં મુખ્યાંશો કારણભૂત થયેલાં તત્ત્વો છે. અને ગરબા ગાવાના ભુલાયેલા શાખને એ રાસોની મોહિનીએ પાછો ઉત્તેજવા માંડયો છે.

રા. જનાર્દન પ્રભાસ્કરનો ‘ શરદિની ’ નામનો આ નવો સંગ્રહ પણ સ્ત્રીઓ માટેના રાસસંગ્રહમાં આવા જ સુંદર રાસોનો એક આકર્ષક વધારો કરે છે, અને શરદપુનમની સોહામણી રાતે સ્ત્રીઓને ગીત ગાવાનાં લલચાવનારાં આમંત્રણ આપે છે :-

“ શરદપુનમની રાત છે સોહામણી, ચાલો રમીએ રાસ :

અલખેલડી ! ”

અને તે પછીના બીજા ગીતમાં ફરીવાર ચાંદનીનું સુંદર વર્ણન કરતાં કવિ કહે છે કે:-

“ ચન્દ્રની ચળાતી શીળી ચંદની રે લોલ,

મન્દ મન્દ ખીલે એનાં હાસ્ય :

સુધાહાસિની

વિલાસિની રે લોલ,

શશીને પૂજવાને અમે નીસયોં રે લોલ.”

કયી સ્ત્રીને આવી ચળાતી ચંદનીનાં મન્દ મન્દ હાસ્ય જોવા જવાનું
મન નહીં થાય ?

આમ કવિ ‘શરદિની’નો મુખ્ય ઉદ્દેશ સફળ કરવા શરચ્ચંદ્રનાં
સુંદર વર્ણનોથી શરૂઆત કરે છે અને વાંચકના મનમાં—ખાસકરીને
સ્ત્રીવાંચકના મનમાં—જાણાસાનો ભાવ ઉત્પન્ન કરે છે અને પછી
તરત જ ‘યૌવનને આંગણે’ કાવ્યમાં જોશી, જેમ બહુ જાણીતું હોય
એવું એક સત્ય કહે છતાં સાંભળનારની આતુરતા ઉશ્કેરાય તેમ,
ચંદનીમાં રમતી કન્યકાના ઉર-અભિલાષ પ્રીછવા મથે છે અને
‘પ્રેમના પ્રદેશ એને ખેડવા રે લોલ’ એવો ઉત્તર કવિ પોતે જ
આપે છે. પણ કેમ જાણ્યું ? હવેની નવી કન્યાઓ ઉરના અભિ-
લાષમાં તે શિવાય બીજું કંઈ નહીં જ વાંછે એવું કેમ કહેવાય ?
પણ અત્યારે તો મોટે ભાગે કન્યાઓના મનની એ જ સ્થિતિ હોય
છે, એવું કહેવામાં કવિ ખોટા નથી.

‘અંજલિ કુલડે ભરી રે’ એ કાવ્યમાં નીચેની સુંદર
પંક્તિઓ છે—

૧૫

“હથેલીમાં દેવનાનો વાસ છે’ કવિ કહે,

કુલમાં કલાભરી કુમાસ;

કુલની ફારમ જોડે કુમળાં હૈયાં

અને પૂરે કંઈ ઉરના અભિલાષ:

અંજલિ કુલડે ભરી રે !

કુલમાં સુન્દરીના હાસ ને ઉહાસ છે,

કુલડાંમાં જીવનની સુવાસ:

કુલના ગૃગાર મારા પ્રભુને ય પ્યારા,

કુલમાં છે પ્રાણના પ્રકાશ:

અંજલિ કુલડે ભરી રે ! ”

‘ કુલડાં કેમ વીણીયે ’ એ કાવ્યમાં કવિ કુલડાંમાં પ્રાણ પરો-
વનાર કન્યકાની અંતરની મુઝવણ રજુ કરે છે. એને ગુલાબ લેતાં
કાંટા વાગે છે, કમળ વીણતાં ભમરા ડાંખ દે છે, ચંપામાં સર્પનો
વાસ નડે છે; શી રીતે એ કુલ વીણે ? ખીચારી ! એ કુલડાં વીણી
આપે એવો કોઇ શરવીર નર ત્યાં હાજર ન હતો એટલે શું કરે ?

કવિને કુલડાંનો ઘણો શોખ લાગે છે ને તેથી તરત જ ત્રીજું
કાવ્ય પણ પ્રલોથી જ મહેકતું આવે છે.

‘ ગુંથું તાજાં કુલ, મનકું થાતું પ્રકુલ

પણ જાતાં કરમાઇ એ કુલ:

વિશ્વનાં વિલાસી પણ આખરે વિનાશી

એવાં કુલડાંપર કરતી દ્વિલ હૂલ :

વેણીનાં કુલ, સખી ! વેણીનાં કુલ !

ખરે કુલપાંદડી, જનું વ્યથિત તે ઘડી,

માંગતી હું દેવતાઇ કુલ :

કદિ કરમાય નહિ, કદિ વિખેરાય નહિ

આપું એનાં માગ્યાં મૂલ:

વેણીનાં કુલ સખી ! વેણીનાં કુલ ! ’

ખરે જ ! સુંદર પકિતઓ છે.

‘ પનિહારી’માં પાણીમાં કુંગરાની છાયા પડી હોય એવા ક્રોધ સ્થળનું એક સુંદર ચિત્ર, વાંચતાની સાથે જ મનમાં તરત ઉભું થાય એવું કવિએ દોર્યું છે.

‘ ઉતરતાં કુંગરની છાયા સાહેલડી,
ચાલો જઇએ જળ ભરવા રે લોલ :
નીતરે ત્યાં મોહનની માયા, સાહેલડી,
ચાલો જઇએ જળ ભરવા રે લોલ :
કાંઠે ઉભો એક કેવડો, સાહેલડી,
વાયે વાંકો વાંકો થાયે રે લોલ :
તેની પાછળ છૂપે કાનુડો સાહેલડી,
વેણુ મધુર તહીં વાયે રે લોલ :’

ચિત્રકાર ઉભો હોય તો જરૂર આ સ્થળનું એક ચિત્ર દોરી લે.

‘ લવણ ખીના ખાના કયા, ઔર કહાન ખીના ગાના કયા ?’
એ ઉક્તિને રા. જનાર્દન પણ આ પુસ્તકમાં ભુલી શક્યા નથી અને તેથી ‘ ગોવાલણી ’ના કાવ્યમાં હજારો વર્ષો પહેલાં થઇ ગયેલા કહાનુડાના સન્દેશા તેમણે ઉતાર્યા છે. તે પછીનું ‘ મહિયારી ’ કાવ્ય એક અંગ્રેજી કાવ્ય ઉપરથી રચાયેલું છે છતાં એમાંય એમણે કહાનને જ લાગુ પડે એવો જ્વનિ રાખ્યો છે.

‘ અંજન ’ કાવ્યમાં પ્રિયતમે આવીને પ્રિયાને એવું કંઇક અંજન આંખનું કે:—

‘ જોઉં જહીં ત્યાં એહને જ દેખું,
ઘેલી બની ગઈ હું સાવ બંત:’

એ કલ્પના નવી નથી છતાં સરસ રીતે ગોઠવાયેલી છે.

દુનિયાથી દૂર મીડી કુદરતની ગોદમાં, જ્યાં દુનિયાના દંભ ન હોય ત્યાં, જ્યાં પંખીના સરોદ સંભળાય અને સરિતાનાં નીર મંદ મંદ વહે એવી લીલી નાથેરમાં આમંત્રણ આપતું ‘લીલી નાથેરમાં’ નામનું કાવ્ય આપણા આર્યહૃદયની એવી કુદરતમાં જીવવાની વાંછનાનો પડથો છે. આ દુનિયાના તાપ તડકાથી અકળાયેલા હૃદયને સદાય એ કદપના આકર્ષક બની રહે છે.

‘પ્રેમકલાદ’ કાવ્ય એ અંગ્રેજ ટેનીસનના પ્રિન્સેસમાંથી લીધેલા એક કાવ્યનો અનુવાદ છે અને પ્રો. ઠાકોરે પણ ‘વરવહુ અમે તો લડી પડ્યાં’ એ કાવ્ય આ જ કાવ્યપરથી લીધેલું છે. પ્રો. ઠાકોરનો અનુવાદ પહેલેથી સ્મરણમાં રહી ગયો છે તેથી, કે કોણ જાણે પણ એમનો અનુવાદ મને વધારે સુંદર લાગ્યો છે એમ અત્રે કહું તો રા. જનાર્દનને જરાયે અન્યાય કરવાનો ઉદ્દેશ નથી. રા. જનાર્દનનો આ અનુવાદ સ્કેન્ડ ક્લિષ્ટ લાગે છે અને એમનાં સ્વતંત્ર કાવ્યો જોટલો સુંદર નથી.

‘વસંતવાડીનો અતિથિ,’ કાયલાના અનેક ગીતોમાં એક નવો ઉમેરો કરતું ‘કાયલ બોલી’તી પ્હોર’ એ ગીત અને ‘નાથ મને ચંદ્રમુખી કહી કેમ બોલાવી !’ નામના જૂના લોકગીતને મળતું ‘નાથ મને મૃગનયની મા કહેશો હવે’—અને જ્ઞાલમની વાટ જોતી સુંદરીના ‘વિધિ વિન્નેગણ કાળજા’ અને ‘પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે’ એ બધાં કાવ્યો સુંદર છે, પણ ખડુ સ્મરણીય અને કે કેમ એ શંકા છે અને તે પછી આવતા ત્રણ રાસોને તો સુંદર શબ્દોવાળાં સાધારણ ગીતોની પંક્તિમાં મુકી શકાય. એમણે જાણી-જોઈને આ કાવ્યો પાછળ મુક્યાં છે કે શું એવી શંકા કોઈને થાય તો અસ્થાને નથી. પણ ‘અમકે વીજળી’નું સાદું છતાં મનોહર કાવ્ય વચ્ચે આવવાથી વાંચકને નિરાશ થતી અટકી જાય છે.

‘ ચમકે વીજળી ’ એ કાવ્યની કલ્પના બહુ મ્હોટી નથી અને કેટલાંક કાવ્યોમાં રા. જનાર્દન કરે છે તેવો બહુ રસપૂર્ણ શબ્દોનો સંભાર પણ તેમાં નથી, પણ એમાં સાદો શબ્દમેળ એવો સુંદર રીતે જામ્યો છે, અને એમાંની કલ્પના કાવ્યમાંની વીજળીની માફક—

‘ એ ચમકીને ચાલી જાય,
નયને તેજ એનાં અંજનય,
પણ અંતરમાં કંઈ કંઈ થાયઃ
પલકે વીજળી હો રાજ ! ’

એવી હૃદયસ્પર્શી છે.

‘ અંગારનાં ઝુલ ’ નામે કાવ્ય સામે મારે એક મોટો વાંધો છે. એમાં એક જુની, ઋષિ અને ઋષિપત્નીની વાત છે. ઋષિ સાયંકાળે પત્નીના ખોળામાં માથું મુકીને ઉઘી ગયા. તેમનો બાળક પાસે રમતો હતો. તે રમતો રમતો યજ્ઞકુંડ બળતો હતો તેની પાસે ગયો. ઋષિપત્નીના પેટમાં ફાળ પડીઃ ‘ રખેને બાળક યજ્ઞકુંડમાં પડે ? ’ પણ તેને લેવા દોડાય પણ શી રીતે ? પતિ ખોળામાં માથું મુકીને ઉઘી ગયા હતા તે જાગે અને તેમનો નિદ્રાભંગ થાય. છેવટે તેણે નક્કી કર્યું કે બાળક બળે તેને બળવા દેવો, પણ પતિને નિદ્રામાંથી જાગાડવા નહિઃ ને બાળક યજ્ઞકુંડમાં પડે તે તેણે જોયા કર્યું.

ઋષિ ઉંઘમાંથી ઉઠ્યા ને બાળકને ન જોતાં પુછ્યું કે ‘ આપણો બાળક ક્યાં ? ’ ત્યારે ઋષિપત્નીએ સત્ય હકીકત કહી દીધી. ઋષિ તરત યજ્ઞકુંડ પાસે ગયા, પણ ઋષિપત્નીના સતીત્વના પ્રભાવે અગ્નિ જ્વાલ પડ્યો હતો અને બાળક તેમાં નિર્વિઘ્ન રમતો હતો !

છેવટે કવિ આજની સ્ત્રીઓને ઉપદેશ આપે છે, કે આવો મનીષર્મ તમે પાળો અને સુખી થાઓ. તમારાપર દેવોના આશીર્વાદ ઉતરશે ને અંગારનાં ફુલ થશે.

કથામાં અગ્નિનાં કુલ થયાં એ તો ખરાં કે ખોટાં તે કાણ જાણે; પણ એ કથામાંનું તામર્ય ગ્રહણ કરવા આજની સ્ત્રીઓ તત્પર થશે ? પતિની જરી સરખી નિદ્રામાં ખલેલ પડે માટે સ્ત્રીથી બાળકને બળતો બચાવાય નહીં ? ને બાળકને ઠંડે કાળજે એમ બળવા દે તે સ્ત્રીમાં મહત્તા મનાય ? આ કાર્યને ને ભાવનાને શું નામ આપવું તે મને ખરેખર સુઝતું નથી.

છેલ્લું કાવ્ય કવિ ટેનીસનના ' The Day Dream ' ઉપરથી અનુવાદિત પેલી પ્રખ્યાત સો વર્ષ સુધી સુતેલી ' રાજ-કુમારી ' નું છે. એની આખી કથા તો વાંચકો મુગ કે અનુવાદનું કાવ્ય વાંચીને જ જાણી લે.

રા. જનાર્દનના કાવ્યોમાં રા. નાનાલાલની અને રા. ખખર-દારની જાયાનો ઘણો આભાસ પડે છે. એમના ઢાળોની પસંદગી પણ એ બન્ને કવિઓના ઢાળો ઉપરથી જ કરેલી છે; છતાં તેમાં એમનું પોતાનું પણ એક જાતનું સૌંદર્ય છે તો ખરું જ. એમનાં કાવ્યો સુકુમાર અને કદ્દપનાને ગમે એવાં હોય છે અને તેઓ જો બીજાઓનું અનુકરણ કરવાનું છોડી દઈ પોતાનાં જ તત્ત્વો બહાર લાવવા મથે તો ઘણાં ઉત્તમ કાવ્યોની લક્ષણ તેઓ ગુજરાતને કરી શકે એમ છે.

' શરદિની 'ના આ સુંદર સંગ્રહને વાંચકો સત્કારી લેશે એવી આશા સાથે અત્રે વિરમું છું.

' બીચ હાઉસ '

નેપીયન સી રોડ,
મુંબઈ

સૌ. લીલા મુનશી

કવિ ન્હાનાલાલની અલખેલી ઢગના

રાસ અને રસગીતો !

વિહારિણી

[કવિશ્રી ખખરદારના પ્રવેશક સાથે]

કિંમત યાર આના.

અભિપ્રાયો:—

‘ વિહારિણી ’નાં કેટલાંક ગીતો મ્હને ખુબ ગમ્યાં છે. ’

—સૌ. લીલાવતી મુનશી

‘ કાઈ કાઈ પંક્તિ તો આત્માની એવી રસભરતી દાખવે છે કે સિદ્ધલસ્તની પ્રતીતિ થયા વિના રહે જ નહિ. ’

—‘ કુસુમાકર ’

‘ એ નવા કાવ્યસંગ્રહોમાં સિંહાસન દીપાવે એવો છે. ’

—‘ સૌરાષ્ટ્ર ’

‘ આકાશમાં જેમ વાદળોમાંથી વીજળી ચમકે તેમ કલ્પના આ પુસ્તિકામાં વિજળીની જેમ ચમકારા મારે છે.....

...કેટલાંક કાવ્યો તદ્દન કુદરતી અને એકવાર વાંચ્યાથી મોઢે રહી જાય એવાં છે. ’ —‘ ગુજરાતી ’

મળવાનાં ઠેકાણાં :— ૧. કર્તા: જનાર્દન પ્રભાસ્કર,

ઉડાચ (ખીલીમોરા થર્મ.)

૨. આર. વનમાળીદાસ એન્ડ કું.

૩૬૭, કાલ્યાદેવીરોડ—મુંબઈ

૩. ‘ખડાયતા મુદ્રણકલા મંદિર’

ચારરસ્તા—અમદાવાદ

આ રાસ—ગીતો :

“Poetry has been to me its own exceeding reward. It has given me the habit of wishing to discover the good and beautiful in all that meets and surrounds me.”

—S. T. Coleridge.

મહારો પ્રથમ ગીતસંગ્રહ ‘વિહારિણી’ એ વર્ષ ઉપર પ્રગટ થયો, ત્યેને ગુજરાતનાં સામયિકોએ સત્કાર્યો અને વિવેચકોએ વખાણ્યો. આ ‘શરદિની’—રાસસંગ્રહ—અહાર પડતી વખતે મહારો પ્રથમ તહેમનો આભાર માનવો જોઈએ; કારણ, તહેમનો સમભાવ જ મહને આ સંગ્રહ પ્રગટ કરવા લલચાવે છે.

‘વિહારિણી’માં ઉર્મિગીતો અને કેટલાક રાસ પણ હતા. એ રાસ નવાયુગની સ્ત્રીઓને રૂચે એવા હોવાથી અને સૌ. જહેન લીલાવતી પ્રસ્તાવનામાં લખે છે તેમ જનસમાજની સંસ્કારિતાની ભૂખને સંતોષે એવા હોવાથી ખુબ જ લોકપ્રિય થયા છે અને હોંસ-બેર ગવાય છે—એટલું જ નહિ પણ ‘રાસસંગ્રહ’ અને ‘રાસકુંજ’ જેવા ખાસ સ્ત્રીઓ માટેના સંગ્રહોમાં સ્થાન પામ્યા છે, એ જોઈ મહને આનન્દ થાય છે.

અર્વાચીન રાસયુગના પ્રણેતા કવિ ન્હાનાલાલ છે. તેમના રાસ આટલા લોકપ્રિય થવાનું કારણ તહેમણે પોતે મહને એકવાર

કહેલું કે, જૂનાં લોકગીતોના ઢાળ લાઇ સુંદર શબ્દાવલિમાં આધુનિક સંસ્કારો ગુંથવાથી કૃતિ અનુપમ નીવડે છે અને તેથી જ મહારા જેવા ઉગતા કવિ તહેમણે પસંદ કરેલા ઢાળોનું અનુકરણ કરી પોતાની કૃતિઓ લોકપ્રિય બનાવવા પ્રયત્ન કરે એ સાહજિક છે. સ્વં કવિ ઘોટાદકરની ‘શૈવલિની’નાં પુરસ્કરણ (પૃ. ૫-૬)માં સાક્ષરશ્રી નરસિંહરાવ લખે છે કે ‘અન્ય સંસ્કૃતિ ઉપરથી પ્રાપ્ત કરેલી રચનામાં અનુકરણ અને સ્વરૂપઘટના એ એ જુદી જુદી કિમતનાં ફળ થાય છે. અનુકરણનું કામ સહેલું છે પણ તે જ સાથે તહેમાં તાત્વિક ગુણ લાગ્યે જ ઉત્પન્ન થાય છે. સ્વરૂપઘટનાની સ્થિતિ જુદી છે, આધારભૂત કાવ્યાદિકનું રહસ્ય પોતાના આત્મામાં જીરવી દબાને આત્મકૃતિની પેઠે જ નવીન ઘટના પ્રગટ કરવી અને તહેમાં માત્ર જીરવેલા મૂળની છાયા સ્વગત લક્ષણ જેવી જ દીપે એ પરિણામ આવવું તે નિર્સર્ગદત્ત શક્તિને બળે જ શક્ય છે.’ ‘શરદિની’નાં રાસોમાં અનુકરણને મહત્વ ન આપતાં સ્વરૂપઘટનામાં કેટલી સફળતા મળી છે, એ જ જોવાનું છે.

ગુજરાતમાં રાસનો વિકાસ કેવી રીતે થયો એનું સુંદર વર્ણન ખેડેન લીલાવતીએ પ્રસ્તાવનામાં માર્મિક રીતે કરેલું હોવાથી મહારે કંઈ વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી.

‘શરદિની’ની મનનીય પ્રસ્તાવના લખી આપવા માટે શ્રીમતી સૌ. લીલાવતી મુનશીનો હું ઉપકાર માનું છું.

શિરોલાગમાં કાલરિજના ટાંકેલા વચન પ્રમાણે મહેને જ્યાંથી સાંઝે અને સુંદર મળી આવ્યું, ત્યાંથી મહે તે સ્વીકાર્યું છે અને ગુજરાતનાં રાસરસિયાઓ તહેનો સત્કાર કરશે એવી મહેને સંપૂર્ણ આશા છે.

ઉંઠાચ
ખીલીમોરા થઇને
ગોકુલઅષ્ટમી, ૧૯૮૪

}

જનાર્દન પ્રભાસ્કર

शरदिनी

शरदिनी

શ ર દિ ની

આમંત્રણ

શરદપૂનમની રાત છે સોહામણી,

ચાલો રમીએ રાસ : અલખેલડી !

શરદપૂનમની રાત છે સોહામણી !

સરખી સહિયર મળી રમીએ ઉમંગે,

ધીમે પાડો રસતાળી : અલખેલડી !

શરદ—

આવી અનિલ ગયો આંગણું સમારી,

પૂરે પ્રકાશ અંશુમાલી : અલખેલડી !

શરદ—

ગહારે ગાયું ગીત ઝીલો સાહેલડી,

ઝાંઝરને ઝમકાવી : અલખેલડી !

શરદ—

આપણાં એ ગીતમાંય પૂરશે પંચમસર,

ખેસી ઢાયલ આત્રડાળી : અલખેલડી !

શરદ—

ચંદ્રપૂજન

શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ,
 અમીવર્ષણ એ ય ચન્દ્રરાજ :
 રનેહકુમુદિની
 પ્રભોદિની રે લોલ !

શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

રમતી રૂપેરી રાસપૂર્ણિમા રે લોલ,
 ઝીલીએ શરદ રસરાસ :
 રસોન્માદિની
 વિનોદિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

ચન્દ્રની ચળાતી શીળી ચન્દની રે લોલ !
 મન્દ મન્દ ખીલે એનાં હાસ્ય :
 સુષાહાસિની
 વિલાસિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

જગતતાત ખેડુની અમ કન્યકા રે લોલ,
 ધરીએ પૌઆતણો પ્રસાદ :
 નવીન ધાન્યની
 વધામણી રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

આજે કાળગરી છે પૂર્ણિમા રે લોલ,
 જાગીએ અમે સારી રાત :
 તતવિહારિણી
 વિલાસિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

આજે માણેકઠારી પૂર્ણિમા રે લોલ,
 ચન્દ્રને પૂજી ઠરીએ આજ :
 સુખકંદિની
 આનંદિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

ચાંદરાણે સોય અમે પ્રોવીએ રે લોલ,
 ચંદ્રતેજ ઝીલીએ અમ આંખ :
 તેજવર્ધિની
 સુદાગિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

રસના ઉત્સવ અમે ઉજવીએ રે લોલ,
 તારણે વધાવી ચન્દ્રરાજ :
 રાસનન્દિની
 શરદિની રે લોલ,
 શશીને પૂજવાને અમે નીસર્યાં રે લોલ !

યૌવનને આંગણે

શીળી ચન્દા ને શીળી ચન્દની રે લોલ,
 શીળો તેનો ય છે ઉભસ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

ઉચ્ચ આકાશ નલતારિકા રે લોલ,
 નીચે આ બાલિકા-સમાજ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

રસની રાણીશી રાસનન્દિની રે લોલ,
 એ'ના શા ઉર અભિલાષ ને ?
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

ઉભી એ યૌવનને આંગણે રે લોલ,
 ઉછળે જીવનના ઉદ્ધાસ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

એ'ને દેવાં છે દાન દિલનાં રે લોલ,
 કરવા છે પ્રાણના વિકાસ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

સ્નેહતણાં સ્વપ્ન એને લાધતાં રે લોલ,
 ઝંખતી એ સ્નેહના વિલાસ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

પ્રેમના પ્રદેશ એ'ને ખેડવા રે લોલ,
 ખેલવા છે વિરલ રસરાસ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

પ્રાણના આધાર એ'ને પામવા રે લોલ,
 શોધે એ પ્રણય—તરુરાજ ને :
 રાસે રમે રસધેણડી રે લોલ !

અંજલી કુલડે ભરી રે !

અંજલિ કુલડે ભરી રે,
હું તો એથી વધાવું રસરાજ રે :
અંજલિ કુલડે ભરી રે !

અવધ વીત્યે :પિયુ આંવે પરદેશથી,
મારે હૈયું ઊછાળા આજ :
દિલના એ દેવનાં કરવા આતિથ્ય
એને આનન્દે પૂજવા કાજ :
અંજલિ કુલડે ભરી રે !

‘ હથેળીમાં દેવતાનો વાસ છે ’ કવિ કહે,
કુલમાં કલાભરી કુમાસ :
કુલની ફારમ નોડે કુમળાં દૈયાં,
અને પૂરે કેં ઉરના અભિલાષ :
અંજલિ કુલડેભરી રે !

અંજલિ કુલડે ભરી રે ! ૮

શરદિની

કુલડાંમાં સુન્દરીનાં હાસ ને ઉલ્લાસ છે,
કુલડાંમાં જીવનની સુવાસ :
કુલના શૃંગાર મારા પ્રભુને ય પ્યારા,
કુલમાં છે પ્રાણના પ્રકાશ :
અંજલિ કુલડે ભરી રે !

કુલડે વધાવું, પધરાવું રસરાજવી !
દિલને દરખારે આજ :
પ્રણયના રાજ્યના મહારાજ કાળે,
અંજલિમાં કુલડાંના સાજ :
અંજલિ કુલડે ભરી રે !

કુલડાં કેમ વીણીએ ?

૧

ખીલે ખીલે અને ખરી નય રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 આજ ઉગે, કાલે કરમાય રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 વીણું શુભાગ વાગે કાંટા રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 એવા કુદરતના છે આંટા રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 તહોય એમાં પરાયા મુજ પ્રાણ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 મડને કુલવવાની દો એને આણ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?

૨

નેઈ સનાં સરોવરતીર રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ખીલી ખીલી પેસું આછે નીર રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ધીરી લહરી ડોલાવે કમલ અંગ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?

ત્યાં ભમરો આવી દે ડંખ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ત્રોય એમાં પરોયા મુજ પ્રાણ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ
 મહને ડંખવાની દો એને આણ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?

૩

એમ કુલડાં વીણતાં હું હારી રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ગદ ચંપા પાસે પરભારી રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 નહિ કાંટા કે ભમરાનો ત્રાસ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ત્યારે દીઠો ત્યાં સર્પતણો વાસ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 ત્રોય એમાં પરોયા મુજ પ્રાણ રે
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?
 મહને કરડવાની દો એને આણ રે,
 કુલડાં કેમ વીણીએ ?

પ્રણયનાં દાન

—

હું તો યૌવનને આંગણે ઉભા,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

હું શું જાણું જગતની ખૂબી,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

હતી સખી ગુંથતી મુજ વેણી,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

તહીં આવી સવારી ઝે'ની
પ્રણયનાં દાન લેવા :

હું તો થઈ અન્તરમાં રાજ,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

નહિ જાણું ઝે'ની શી બાજ,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

ઝેણે દાખી સખીની આંખ જૂઠી,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

અને આપી મ્હને ઝૂક ચૂકી :
પ્રણયનાં દાન લેવા :

ગદ સખી એ સમજી સીતકારે,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

રમરી હસતી હજી ય તે અત્યારે,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

કરૂં કોની કને પ્રેમદાવા,
પ્રણયનાં દાન લેવા :

મૂને મળજો એવા નિત લ્હાવા,
પ્રણયનાં દાન લેવા !

ઝરમરિયાં નીર

ઝીલો ઝીલો આ ઝરમરિયાં નીર,
 ઝીલણુહાર હો :
 રેલે ઝરણાં આ પેલો ગીર,
 મન હરનાર હો !

એતે નયવે વસન્તસમીર,
 ઝીલણુહાર હો :
 નાચી બીજવે એ મ્હારાં ચીર,
 મન હરનાર હો !

કાંઠે બોલે કાયલ, મેના, કીર,
 ઝીલણુહાર હો :
 મીઠાં સંગીત સુણુજે લગીર,
 મન હરનાર હો !

જેવાં ઉછળે એ અરણ્યાં નીર,
 ઝીલણુદાર હો :
 એવાં ઉછળે છં હૈયાં અધીર,
 મન હરનાર હો !

મહારાં સુતાં તપોવનતીર,
 ઝીલણુદાર હો :
 એ તીરે છે મહારી કુટીર,
 મન હરનાર હો !

કાષ્ઠ આવે આત્માના અમીર,
 ઝીલણુદાર હો :
 મહારે પ્રેમદાન દેવાં રસવીર!
 મન હરનાર હો !

વેણીનાં ફુલ !

વેણીનાં ફુલ સખિ ! વેણીનાં ફુલ,
ઠ્ઠાલે આવીને ગુંથ્યાં વેણીનાં ફુલ !

વેણી સમારે રોજ, શોભે વદનસરોજ
ગુંથું મુજ વાડીનાં ફુલ :
ભોગરાકળી તણી વેણી ગુંથાવું
પણ જડે ન જીવનની જૂલ :
વેણીનાં ફુલ, સખિ—

ગુંથું તાજાં ફુલ, મનકું થાવું પ્રકુલ,
પણ જાતાં કરમાઇ એ ફુલ :
વિશ્વનાં વિલાસી, પણ આખરે વિનાશી
એવાં ફૂલડાંપર કરતી દિલ દૂલ !
વેણીનાં ફુલ, સખિ—

ખરે કુલપાંદડી, યનું વ્યથિત તે ઘડી,
 માગતી હું દેવતાઇ કુલ :
 કદિ કરમાય નહિ, કદિ વિખરાય નહિ
 આપું એનાં માગ્યાં મૂલ !
 વેણીનાં કુલ, સખિ—

નભને માંડવડે ખીટ્યાં તારકકુલ
 સૌભાગ્ય ચન્દ્રકશાં અતુલ :
 બદાલે ચૂંટી એ મહારી વેણીમાં ગુંથ્યાં
 અમર એ વેણીનાં કુલ !
 વેણીનાં કુલ, સખિ—

પનિહારી

ઉતરતી કુંગરની ળાયા, સાહેલડી !
 ચાલો જમ્યે જળ ભરવા રે લોલ :
 નીતરે ત્યાં મોહનની માયા, સાહેલડી !
 ચાલો જમ્યે જળ ભરવા રે લોલ :
 ઉતરતી—

જળિં નહિ જળ ભરવા એકલડી,
 કાનુડો નયવે નેણાં રે લોલ :
 કુંવારિકાઓ મારે કાંકરડી,
 પરણેલી મારે મહેણાં રે લોલ :
 ઉતરતી—

કાંઠે ઉભો એક કેવડો, સાહેલડી !
 વાએ વાંકા વાંકા થાયે રે લોલ :
 તેની પાછળ છૂપે કાનુડો, સાહેલડી !
 વેણુ મધુર તહીં વાયે રે લોલ :
 ઉતરતી—

બૂહું હું તો જળ ભરવાં, સાહેલડી !
 માંડું તહીં મુજ કાનો રે લોલ :
 કોને કહું મુજ ઉરની વાતલડી,
 મુજને તેડે કરી આનો રે લોલ !
 ઉતરતી—

ગોવાલણી

કાનુડાએ કહેણ મોકલ્યાં હો જહેન !
 ગોરસ જઈ વેચી આવ :
 ગોવાલણી હો જહેન !
 ગોરસ વેચવાને નીકળી ગોવાલણી !

ગોકુલમાં ગોરસ નહિ વેચ્યું હો જહેન !
 ગોકુલમાં કાનુડાની થાય
 દાણુ માગણી હો જહેન !
 ગોરસ વેચવાને નીકળી ગોવાલણી !

વેચ્યું નહિ તો વણસી જતું હો જહેન !
 વેચ્યું તો લૂંટાઈ જાય :
 વ્રજવાસિની હો જહેન !
 ગોરસ વેચવાને નીકળી ગોવાલણી !

ગોરસમાં ગોવિન્દના લ્હાવા હો જહેન !
 ગોરસે કાનુડો રીઝાય :
 રસરાગિણી હો જહેન !
 ગોરસ વેચવાને નીકળી ગોવાલણી !

મહિયારી

(એક અગ્રેજી લોકગીત Old Song ઉપરથી)

ક્યાં જાય છે લઈ તાંગડી ! જરી થોભ મહિયારી !
 જરી થોભ મહિયારી !

હું જાઉં છું ફરી વેચવા, રોંઢા ન વનમાળી,
 રોંઢા ન વનમાળી !

હું આવું કે તુજ સાથ મુજને કહે મહિયારી
 મુજને કહે મહિયારી :

આવો તમારી દોય મરજી ભલે વનમાળી,
 આવો ભલે વનમાળી !

છે કાળુ પ્રિય તુજ તાત મુજને કહે મહિયારી,
 મુજને કહે મહિયારી !

મુજ તાત છે આવીર વતે, જાણ વનમાળી,
 તું જાણ વનમાળી !

જી છે પૂંજી તુજ પાસ મુજને કહે મહિયારી,
 મુજને કહે મહિયારી !

‘ સુન્દર મહારં મુખકું ’ મુજ પૂંજી વનમાળી,
 એ પૂંજી વનમાળી !

તો હું શકું પરણી નહિ તુજને ય મહિયારી
 એ પૂંજીપર વધારી !

છે કાળુ એકું પરણવા તુજને ય વનમાળી
 તજ દે અટક્યાળી !

અંજન

બહાલે આવીને કંઈક આંખ મુજ આંખું,
અંજનનો દૈવી પ્રભાવ જો :

બહાલે આવીને કંઈક આંખ મુજ આંખું !

ધોયું ધોવાય નહિ આંસુડાંનાં નીરથી,
છોની વહે અશ્રુના પ્રવાહ જો :
બહાલે—

અંજનથી આંખમાંથી કાજળ એણે કાર્યું,
શ્યામલ એ રંગનો સ્વભાવ જો :
બહાલે—

તારલાનાં તેજ એમાં પ્રિયતમે ધોળ્યાં,
અને પૂર્યા વીજના ચમકાર જો :
બહાલે—

પ્રેમનાં રસાયનો એણે કંઈક આંખ્યાં,
પ્રેમનો કંઈ વરતાવ જો :
બહાલે—

જોઈ નહીં ત્યાં એક એહને જ દેખું,
ઘેલી બની ગઇ હું સાવ જો :
બહાલે—

લીલી નાધેરમાં—

રાજ ! આ તો છે રસનો પ્રદેશ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
 અહીં ઝીલીયું દેવી સન્દેશ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

અહીં ભોગવયું જીવનના ભોગ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
 અહીં ભોગવયું કે રસભાગ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

અહીં દુનિયાના નહિ મળે દાંલ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
 અહીં રસિયાના જામે રસરંગ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

અહીં મીઠા છે કુદરતની ઝોલ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
 અહીં મીઠા પંખીના સરોલ,
 પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

અહીં સરિતાનાં વહેં નીર મન્દ,
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
અહીં માણીશું દેવી આનન્દ
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

ઉર દારી કરીશું રસ—લહાણી,
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
વળી કરીશું આપણે ઉગ્નણી,
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

રાજ ! આ તો છે ધરતીના છેડા,
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—
મદને લાગ્યો ત્વમારો છે નેડો
પ્રાણ ! આવોને લીલી નાધેરમાં—

પ્રેમકલહ

અમે ફરતાં હતાં ફુલવાડીમાં,
 અમે વીણતાં હતાં ફુલ વાડીનાં.
 કાણ જાણે અમે કેમ આથડી પડ્યાં,
 વર વદ્ધ અમે તો લડી પડ્યાં :

પછી નયનથી પ્રેમ—અશ્રુ સારતાં,
 અમે પાછાં મળી ચુંગનો કર્યાં !

*

*

*

થાય ઝંઘડો કદિ પ્રિય સાથમાં,
 અન્ત આવે જોનો ચુંગનોમાં,
 ધન્ય ઝંઘડો એવા સંસારમાં
 જોય વૃદ્ધિ કરે આમ બ્લાલમાં !

અમે ફરતાં હતાં ફુલવાડીમાં,
 અમે વીણતાં હતાં ફુલ વાડીનાં !

વસન્તવાડીનો અતિથિ

આવો અતિથિ ! મ્હારી વાડીયે રે લોલ,
વાડીકેરા વિલાસે આર ને :
આવો અતિથિ ! મ્હારી વાડીયે રે લોલ !

વાડીમાં ય દેલડોની સાથમાં રે લોલ,
રમતા કળાયલ મોર ને :
આવો—

વાડીમાં ય કુંજલડી આમ્રની રે લોલ,
આંખલે છાયો રૂપેરી મ્હોર ને :
આવો—

વાડીમાં ય કાયલડી ફૂળતી રે લોલ,
કાયલનો મીઠલડો શોર ને :
આવો—

વાડીમાં કુવારા મ્હારા ઉડતા રે લોલ,
ઉડતા નાણે રસકાર ને :
આવો—

ઝીણી આનન્દની દશેરશી રે લોલ,
ઝરણાંની છાંટે ઝંકાર ને :
આવો—

વાડીમાં વસન્ત મ્હારી ઉતરી રે લોલ,
 યુલયુલ ! તું યમ્ય માં નકાર જો :
 આવો—

ઉગી ચન્દા હું અજવાળતી રે લોલ,
 ઉતરે મુજ ચન્દ્રીના ચક્રાર જો :
 આવો—

વાડીમાં વિરાજે બટમોગરો રે લોલ,
 પાંદડીએ જડી ચન્દ્રકાર જો :
 આવો—

મોગરાકળીનાં મૂલ આંકવા રે લોલ,
 આવો રસિક દેા કિશોર જો :
 આવો—

કાચલ બોલી'તી ખેડાર

જ્યારે આવ્યો'તો રાજ ! વસન્ત કિશોર :
રસધેણડી કાચલ બોલી'તી ખેડાર !

આંખાવાડીએ જ્યારે છાયો'તો મહેર :
પિયુધેણડી કાચલ બોલી'તી ખેડાર !

વૃક્ષ—આડે છૂપાયેલ રસિક રનેહચાર :
શોધતી ને 'કહ' કહ' બોલી'તી ખેડાર !

નાચતા જગવાડીએ મીઠલડા માર :
તાલ પૂરવાને કાચલ બોલી'તી ખેડાર !

જોતી નહિ પ્રભાત, સહાંજ કે ગપોર :
થાક્યાવિના એ કાચલ બોલી'તી ખેડાર !

દેખી દુનિયાના જૂદાઇના દોર :
ઐક્ય દ્રહેણુ કાચલ બોલી'તી ખેડાર !

નાથ ! મહને મૃગનયની માં કહેશો હવે—

—

નાથ ! મહને મૃગનયની માં કહેશો હવે,
મુજને એ નામે નહિ ઉર ઉદ્ધાસ ને :
આત્મભાન નહિ એ મૃગલાંઝોને કથું,
મૃગજલ માટે તહેનો શાય વિનાશ ને !
નાથ ! મહને—

મુજ આંખલડીમાં એ દોષ મળે નહિ,
હું જોતી તમ સ્નેહ પૂર્ણવિલાસ ને :
મૃગનયનોનું સામ્ય લલે હો આંખમાં,
પણ મુજને ના કરતી એય નિરાશ ને !
નાથ ! મહને—

ને કહેશો મૃગનયની લાવાં મુજને,
લછશ પ્રીતમ ! તમ સાથ અખોલા ખાસ ને :
મુજને એય વિશેષણ લેશ રૂચે નહિ,
વારંવાર કહી ન કરો ઉપદાસ ને !
નાથ ! મહને—

વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ'

—

ઉંડાં ચીરી આલનાં ઉંડાણુ, વીજળી ચમકે,
ત્યાં થતાં જીવનનાં જોડાણુ, મેહુલો મલકે :
વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ' !

રૂડાં ખીલે ઉપાસર્યાં જ્વાણુ, ફૂલડાં પમરે,
લળી ગયાં ઉપા ને ભાણુ, નાવલો સમરે :
વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ' !

ઉભી હું સરિતાને કાંડે, જોઉં જ્વાલમની વાટ,
સરિતા જઈ મળે સાગરે, મ્હારા જીવનમાં ઉચ્ચાટ :
વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ' !

જોઉં ઉપવનમાં ય વેલડી, ભીડે તરુવરે ગાય,
એને મળી રૂડી બેલડી, મળ્યો જીવનનો સાથ :
વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ' !

ઉંડી ઉંડી રસકુંજમાં ટહુકે કાચલડી,
ડોલે અડોલ ઉર પ્રેમમાં, જાણે વાગે વાંસલડી :
વિંધે વિન્નેગણુ કાળજ્ઞ' !

પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?

આવવાનું કહી ગયા જે દિ બહાલમજી,
આપી ગયા એક વાયદો :
પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?

આવ્યું પરદેશી એક પંખીકું તેને પૂછ્યો
મારા પિયુનો સન્દેશડો;
પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે

આવી ઉડતી એક આભમાં વાદલડી,
પૂછ્યો મેં પ્રશ્ન જીવનરાજનો :
પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?

આવી તે દિશથી લહરી એક વાયુની
સ્પર્શગન્ધ લાવી રસરાજનો :
પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?

આવ્યો પ્રીતમજીએ મોકલેલ હંસદૂત,
દેયું અધીર બન્યું આજે :
પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?

લાવ્યો સન્દેશ છતાં માને મનકું જીઠું
પ્રેમમાં ન બહેમ એવો જાજે,
પૂર્ણિમા આજે એ ઉગશે !

સ્નેહીનું સ્વાગત

ઉપવન કુસુમિત રમ્યવસન્તે તો થયું,
 જગમાં વાગી મધુરી બ્લાલપખન્સરી :
 ટદ્દકા કરતા નન્દનવનના મોરલા,
 તે સાથે સન્દેશ કદાવે સુન્દરી:—
 વસન્ત જળ સરવરિયાંની હું પદ્મિની,
 મુજ ચાંદ્રલિયા, હું વિનવું પાથે પડી :
 પ્રલવલીની કુંજ કરી રણિયામણી,
 સેજ સજ્જ રમણીય છે જો પ્રલકાંતણી :
 મદનતણી દ્વતી જેને લોકા જળે,
 સ્વાગત કાજે રાખી કાચલાડી રૂડી :
 રાગરંગયુત સુરંગ ગાયન તે કરે,
 સ્વાગતકરો ગાય રસીકાં ગીતકાં:
 મ્હારી ઝો કુલકુલી પ્રલવાડીતણાં,
 રમ્ય સુગન્ધિત પુષ્પો મ્હોં બનં વીણાં :
 હૈયાકેરો હેતલીરે તે ગૂંથીને,
 સુન્દર કીધી ત્હેની મ્હોં પ્રલમાળ બે :
 બ્લાલા ! ટાંગી નિકુંજને તે બારણે,
 સ્વાગત ત્હારું કરશે વન્દનમાળ બે !

x

કુંજ-વિહારિણી

આજે ગુર્જરી નિકુંજમાં
વિહારિણી વિહરી રહી રે !

આજે પ્રજ્ઞ પુષ્પકુંજમાં,
વિહારિણી વિહરી રહી રે

કુંજ નિકુંજે એ ફરે ગાતી રસનાં ગીત,
કુલ જલડે તરુ પાંદડે પમરે મિયતમ પ્રીત :

કદિ ફરતી એ વિરહના વેપમાં,
કદિ ફરતી એ વિરહના કલેશમાં,
વિહારિણી વિહરી રહી રે !

અમરાવતીની અપ્સરા ઉતરી શું અમ કુંજ,
કિન્નરકંઠે ગુંજતી રસગીતોના ગુંજ :

ફરે મેના, કાયલના સત્કારમાં,
ફરે ચન્દ્રી, શુક્રીના ચમકારમાં:
વિહારિણી વિહરી રહી રે !

રસરાણીથી શોભતી, એના ઉન્નત ભાવ,
રસના રચના રાસ એ એનો સહજ સ્વભાવ :

આજ વિચરે એ જૂદાં વ્યક્તિત્વમાં
આજ વિહરે એ રસિયાના ચિત્તમાં :
વિહારિણી વિહરી રહી રે !

રોહિણી ચન્દ્ર

આવું રૂંઠું આલ આ સોહાય હાં,
 નીલામ્બર વિકસે છે સુન્દરી !
 જોતે પેલા ચન્દ્રમાની પાસ હાં,
 રોહિણી ખેલે છે સુખકરી !

સરમાં કીડે કુસુદિની જેવી તે શશી સાથ,
 વીરી આ તેવી નભે ખેલતી આ વાર :

સજ્જનિ ! ખૂદયું પ્રીતિનું દાર, કાંતિ તેની સરે રે,
 રજની મળી શશીમાં સાર, બ્રાંતિ દરે કરે રે :

કરે છે રસગંગામાં સ્નાન,
 કરે છે પ્રીતિરસનું પાન;
 પ્રણયસુખતાયું કરાવે ભાન,
 રહે છે રસિકપ્રિયા ગુણતાન:

વધૂવર વિચરે જો સંસાર
 સર્વે આવી રીતે રે :

થાયે ભારતનો ઉદ્ધાર,
 કવિ ગુણ ગાય પ્રીતે રે !

ચમકે વીજળી

ચમકે વીજળી હો રાજ !
 વીજળી ચમકે ને ચમકાવે :
 ઉજળી વીજળી હો રાજ !
 ચમકે વીજળી હો રાજ !

આગ્રો ચઢી અપાડી મેઘ,
 વાદળમાં રૂપેરી રેખ,
 ચપલા સુન્દરીશી સુરેખ :
 ઝલુંકે વીજળી હો રાજ !

ઝે ચમકીને ચાલી જાય,
 નયને તેજ એનાં અંગનય,
 પાણુ અન્તરમાં કૈં કૈં થાય :
 ખલકે વીજળી હો રાજ !

ઝે વીજલડીના ચમકાર,
 સાથે મેઘથકી સહકાર,
 ઉજળો છે એનો સંસાર :
 મલકે વીજળી હો રાજ !

અંગારનાં ફુલ !

—

એક ઋષિ અને ઋષિપત્ની હતાં,
વનની મરૂઠીમાં તે વસતાં હતાં :
એક દિન થયું શું કૌતુક રે હો બહેની
સાંભળો કદ્દ વિસ્તરી રે :—

સાયં-હોમને વાર લગાર હતી,
સૂતા ઋષિ પત્નીનાં કે માથું મૂકી :
હતો કુંડમાં અગ્નિ સળગતો હો બહેની
મધ્યાન્હ હોમનો જવાળા કરી.

યજ્ઞકુંડ પાસે ઋષિબાળ રમે,
ધીમે ધીમે ગયો યજ્ઞકુંડ કને :
પતિ જગવું તો લાગે પાપ હો બહેની !
નહિ તો જાયે મુજ બાળ મરી !

ધર્મસંકટ એહવું આવી ઉભું,
તેણે આખરે નિશ્ચિત એમ ક્યું :
લલે પુત્રનું થાય ગમે તે હો બહેની !
છોડું ન સ્ત્રીધર્મ કેમે કરી.

પછી બાળક કુંડમાં રમતાં પડે,
તોય તેની નહિ દરકાર કરે :
થોડી વારે જાગી, ઋષિ પૂછે હો બહેની !
બાળક આપણો રમતો કહીં ?

ત્યારે સત્ય હકીકત દીધી કહી,
 આપ સૂતા હતા, મેં જગાડયા નહિ :
 તેથી બાળક કુંડમાં પડિયો હો સ્વામી !
 પુત્રહીણી હાય ! હું છું થઇ !

યજ્ઞકુંડ પાસે જઇ ઋષિ બુએ,
 અમિ શાન્ત પડ્યો : અને બાળ હસે :
 દીદા અંગારા ફૂલડાં થયેલ હો બહેની !
 ઉંચકી લીધો બાળ ઝટ લઇ.

સતીધર્મનો એવા પ્રભાવ સખિ !
 તમે સાચવો-થાવ જરૂર સુખી :
 દેવગણુની ઉતરે આશિષ હો બહેની !
 અંગારનાં ફૂલ થાશે તહીં !

રાજકુમારી

(કવિ ટેનિસનના ' The Day Dream ' કાવ્ય ઉપરથી)

સો સો વર્ષનાં વાયાં બહાણુલાં,
તોય થયો ન નિદ્રાભંગ (૨)
એવાં તે કોણે જાદુ કયાં ?

શાન્ત નિદ્રામાં સૂતી સુન્દરી,
સર્વ થયું ત્યારે સ્થંભ (૨)
પશુ પંખીએ હાલે નહિ !

પડયાં અચેતન સર્વ યે,
રાજા અને દરબાર (૨)
સકળ મહેલતણા વાસીઓ !

દૂર દૂર દેશથી આવીયો,
એક રાજકુમાર (૨)
આવી ને મહેલમાં ઉતર્યો !

એનાપરે યે પ્રસરી રહ્યો,
પેલો જાદુજી ચમત્કાર (૨)
મહેલ તરફ એ પરવર્યો !

તોડી એણે વાડ મહેલની,
કર્યો આગાને પ્રવેશ (૨)
અદ્ભુત શક્તિ કાઢ પ્રેરતી !

એનાં અંતરે ગવાતાં હતાં,
કંઈ જાદુઈ ગાન (૨)
પેઠે સુન્દરી શયનખંડમાં !

સુન્દરીની શય્યાકને આવીને,
પડ્યો ગુંડણ કુમાર (૨)
સુન્દરીની આંખને ચૂમી કરી !

રાજકુમારતણા સ્પર્શથી,
કે આ ચુંબન—પ્રભાવ (૨)
જાદુ તૂટ્યું સો વર્ષનું !

ખંધ પડેલ પાછાં વાગીઆં,
મહેલમાંનાં ઘડીઆળ (૨)
પવન ફૂંકાવા પાછો માંડીઓ !

પછી જંગલ રાજકુંવરી,
ગુંથી હાથમાંહે હાથ (૨)
રાજકુમાર સાથ નીકળી !

તેઓ મહેલ બહાર નીકળ્યાં,
ગયાં ફૂંગરની પાર (૨)
કરવા વિહાર નવી ભોમમાં !

ચુંબન એ રાજકુમારનું,
હતું એવું અદ્ભુત (૨)
ખીળનાં ચુંબન ઉર ધચ્છતી !

રાજકુંવરી ફેડે એવાં બીજાં,
એક ચુંબનને માટ (૨)
સુવા સો વર્ષ હું તૈયાર છું !

સુંદરી પછી પૂછે વિસ્મયે,
કહેા રાજકુમાર (૨)
મને કહીં લઈ આવ છો ?

રાજકુમાર કહે તેહને,
ચાલ પિતાને દરબાર (૨)
એવી અદ્ભુતતા અનેક જ્યાં !

રાજકુમાર ને કુમારિકા,
પછી ગયાં જગતપાર (૨)
પિતા તણા દરબારમાં !

એવાં સંજીવની અમૃતે,
જગ્યાં કુમારી-પરિવાર (૨)
પીવા નહિ કોણુ ઇચ્છશે ?

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	રાસ	પાનું
૧	આમંત્રણ ૨
૨	ચન્દ્રપૂજન...	... ૩
૩	યૌવનને આંગણે ૫
૪	અંજલિ કુલડે ભરી રે...	... ૭
૫	કુલડાં કેમ વીણીએ ? ૯
૬	પ્રણયનાં દાન૧૧
૭	ઝરમરિયાં નીર૧૩
૮	વેણીનાં કુલ૧૫
૯	પાનહારી૧૭
૧૦	ગોવાલણી૧૮
૧૧	મહિયારી૧૯
૧૨	અંજન૨૦
૧૩	લીલી નાથેરમાં૨૧
૧૪	પ્રેમકલાહ૨૩
૧૫	વસન્તવાડીનો અતિથિ૨૪
૧૬	કાયત્ર ઓલીની પ્હોર૨૬
૧૭	નાથ ! મ્હને મૃગનયની મા કહેશે હવે૨૭
૧૮	વીંધે વિન્નેગણ કાળજાં...	...૨૮
૧૯	પૂર્ણિમા ક્યારે એ ઉગશે ?	...૨૯
૨૦	સ્નેહીનું સ્વાગત૩૦
૨૧	કુંજ-વિહારિણી૩૧
૨૨	રોહિણીચંદ્ર૩૨
૨૩	અમકે વીજળી૩૩
૨૪	અંગારનાં કુલ૩૪
૨૫	રાજકુમારી...	...૩૬

